

تاریخ خونین جنبش
چپ و کمونیستی ایران- 5

رهبران حزب توده ایران در آغاز تاسیس حزب

گفتگو با محمد علی عموی

انگلستان مبتکر اتهام روسی بودن همه احزاب کمونیست جهان بود و حزب توده ایران هم از ابتدا مشمول همین توطئه جهانی شد.

بعد از تشکیل حزب توده، اولین دبیرکل حزب چه کسی بود؟

از ابتدای تاسیس حزب تا دی ماه 1322 سلیمان محسن اسکندری، به علت قدمت فعالیت آزادیخواهانه و احترام بسیاری که در بین فعالان سیاسی اعم از کمونیست‌ها، سوسیالیست‌ها و ملی‌گراها داشت در راس حزب بود. اما پس از برگزاری کنفرانس ایالتی تهران در 1321 هیأت رهبری حزب با وظایف کمیته مرکزی و با ترکیب سلیمان محسن اسکندری، نورالدین الموتی، آرداشس آوانسیان، رضا رادمنش، ایرج اسکندری، عبدالحسین نوشین، رضا روستا، محمد بهرامی، محمود بقراطی، پروین گنابادی و علی امیرخیزی شکل گرفت. پس از درگذشت سلیمان محسن اسکندری، نورالدین الموتی به جای او برگزیده شد. الموتی پس از وقایع آذربایجان از حزب کناره گرفت و دکتر رضا رادمنش به دبیرکلی حزب انتخاب شد. نخستین کنگره حزب در سال 1323 در تهران برگزار شد. صف‌بندی مسوولین حزبی از همان آغاز تاسیس حزب، بیانگر وجود دو جریان در رهبری و تداوم آن نه تنها در کنگره که در تمام دوران حیات حزب تا پیش از انقلاب بهمن 1357 بود. گروه ایرج اسکندری، مرتضی یزدی، فریدون کشاورز، رضا روستا، محمود بقراطی، رضا رادمنش برای دستیابی به کرسی‌های رهبری از هیچ کوششی فروگذار نکردند. اینان به رغم تفاوت‌های شخصیتی و نیز نگرشی در بین خود، نسبت به رقابت با گروهی که با کامبخش و اردشیر آوانسیان همراه بودند، در زمینه رعایت اصل توده‌ای بودن ترکیب اعضای حزب، گروه نخست درها را بی ضابطه به روی همگان باز کردند و به افراد بی صلاحیتی چون عباس نراقی، عبدالغدير آزاد، عباس اسکندری، محمد یزدی و نظایر آن‌ها، امکان ورود به حزب دادند.

آیا انتخابات حزب سالم برگزار شد؟

عمومی: نه، در واقع اصل سلامت و درستی ضوابط را فدای روابط خانوادگی و چشمداشت حمایت به هنگام رای‌گیری کردند. گرچه در جریان برگزاری نخستین کنگره حزب، زیر فشار مخالفت‌های فعالین حزب، افراد نامبرده از حزب کنار گذاشته شدند، اما بیماری فراکسیون‌پر همواره آثار مخرب و زیانبارش را در عملکرد و تصمیم‌گیری‌های رهبری حزب به جا می‌گذارد. کنگره پس از تحلیل شرایط سیاسی اجتماعی ایران و تصویب اساسنامه و برنامه به انتخاب اعضای کمیته مرکزی و کمیسیون تفتیش پرداخت و بر شرکت در جبهه ضدفاشیست صحنه‌گذار و تلاش برای گسترش تشکیلات و ایجاد شعب حزب در شهرهای مختلف را مورد تایید قرار داد. در ترکیب رهبری حزب تغییر چندانی حاصل نیامد، جز آن که مرتضی یزدی و رضا روستا به جای عضویت در کمیته مرکزی در ترکیب کمیسیون تفتیش قرار گرفتند. الموتی، اردشیر آوانسیان، رضا رادمنش، کشاورز، اسکندری، طبری، پروین گنابادی، علی امیرخیزی، محمود بقراطی، دکتر بهرامی، عبدالصمد کامبخش به عضویت کمیته مرکزی و نوشین، خلیل ملکی، مهندس علوی، کیانوری، ضیاءالموتی،

احمد قاسمی، مرتضی یزدی، دکتر جودت و رضا روستا به عضویت کمیسیون تفتیش انتخاب شدند. اولین مانیفست یا بیانیه حزب توده ایران که مشخص کننده ایدئولوژی مارکسیستی حزب بود.

چه سالی و تحت چه شرایطی صادر شد؟

عمومی: حزب توده ایران در کنگره دوم اردیبهشت 1327، خود را «مارکسیست لنینیست» معرفی کرد. در سال‌های نخستین کتابی تحت عنوان «حزب توده ایران چه می‌گوید و چه می‌خواهد» توسط احمد قاسمی یکی از اعضای رهبری حزب با زبان بسیار ساده منتشر شد. «چه می‌گوید» مرامنامه حزب و «چه می‌خواهد» برنامه حزب را بیان کرد و حزب توده ایران را حزب طبقات ستم کش، کارگران، دهقانان، پیشه وران و روشنفکران آزادیخواه معرفی می‌کرد.

... و صحبتی از ایدئولوژی نمی‌کرد؟

عمومی: خیر. در واقع سال‌های نسبتاً متمادی تا سال 1327 این کتاب معرف هویت حزب توده ایران بود. البته مرامنامه و اساسنامه به صورت جداگانه نیز منتشر می‌شد اما این کتاب فشرده، مجموعه مطالبی بود که به زبان ساده بیان شده بود.

برعهده گرفتن مسوولیت‌ها در حزب توده تا چه زمانی انتصابی بود؟

عمومی: با گذشت زمان و شکل گیری سازمان‌های حزبی، براساس چارت تشکیلاتی، زمینه‌های «انتخابی بودن» مسوولین فراهم می‌شد. زیرا تا آن زمان هر شخصی که فعال تر بود به مسوولیت گمارده می‌شد. از سال 1322 که تدارک نخستین کنگره حزب توده ایران فراهم آمد و این کنگره در اردیبهشت 1323 در تهران با شرکت نمایندگان منتخب کنفرانس‌های ایالتی که در استان‌های مختلف برگزار شده بود تشکیل شد، رهبری حزب به صورت انتخاب اعضای کمیته مرکزی و برای نظارت بر کار این کمیته، ارگانی به عنوان «کمیسیون تفتیش» (بازرسی) ایجاد شد و در این چارچوب، رهبری حزب تعیین و به دنبال آن کمیته‌های ایالتی در هر ایالت، کمیته‌های شهری در هر شهر، کمیته‌های بخش در بخش‌های مختلف و... به نسبت گستردگی سازمانی حزب، چارت کامل و فعالیت شکل گرفت. با چنین روندی حزب توده ایران به عنوان یگانه حزب سراسری ایران پدیدار شد.

کنگره دوم حزب توده در چه سالی تشکیل شد؟

عمومی: همانطور که در اساسنامه حزب آمده بود، کنگره حزب هر 4 سال یکبار برگزار می‌شد. لذا کنگره دوم در تابستان سال 1327 برگزار شد. در فاصله کنگره‌ها، عالی‌ترین مرجع انتخابی و تصمیم‌گیری «پلنوم‌های کمیته مرکزی» بود که سالی یکبار تشکیل می‌شد. به این ترتیب در فاصله بین دو کنگره سه بار پلنوم تشکیل شده بود و پلنوم چهارم بعد از کودتای 28 مرداد در خارج از کشور تشکیل شد.

وقتی در کنگره دوم برای نخستین بار ایده کمونیستی در بیانیه حزب آمد واکنش‌های عمومی و احزاب در مورد آن چگونه بود؟

عمومی: چه در زمانی که حزب ایدئولوژی خود را مارکسیسم لنینیسم اعلام کرد و چه بیش از این (هر چند مارکسیست بود) رقبا و مخالفین حزب این مطلب را به خوبی می‌دانستند. در واقع چالش ایدئولوژیک از همان آغاز شروع شده بود، اما از آنجایی که نظام حکومتی متکی بر حزب کمونیست و ایدئولوژی مارکسیسم لنینیسم تنها در اتحاد جماهیر شوروی به وجود آمده بود هر حزبی در هر **کشوری** که بر مبنای این ایدئولوژی شکل می‌گرفت متهم به **روسی**

بودن می‌شد. چالشی که از همان آغاز نسبت به حزب توده ایران توسط سایر نیروها شکل گرفت و به وسیله **انگلستان** و عواملش در ایران به شدت تبلیغ می‌شد.

البته اعضای حزب توده سفرها و مراوداتی با روسیه داشتند؟

عمومی: بله و در مراحل بعدی این کار بیشتر انجام می‌گرفت. اما باید در نظر داشت که مثلاً حزب کمونیست ایران توسط کسانی پایه‌گذاری شد که سالیان دراز مقیم قفقاز بودند، در آن دیار تحصیل و کار کرده بودند و در ارتباط با سوسیال دموکرات‌های آنجا حزب عدالت را که بعداً به نام حزب کمونیست ایران نامیده شد (سال 1299 در کنگره موسس انزلی) پایه‌گذاری کردند. از سویی تشکیل انترناسیونال سوم و پیوستگی همه احزاب کمونیست به کمینترن زمینه تبلیغاتی زهرآگین دشمنان سوسیالیسم برای اطلاق واژه «وابستگی» به جای «همبستگی» شد. از سوی دیگر، چون ارتباط احزاب کمونیست با حزب کمونیست اتحاد جماهیر شوروی به عنوان بزرگترین و مجرب‌ترین حزب برادر، مورد توجه تمامی احزاب کمونیست بود، این نسبت دادن‌ها از همان ابتدای کار مورد توجه مخالفان بود. از جمله کارهایی که به ویژه اینتلیجنت سرویس پی‌گیری می‌کرد برجسته کردن روابط حزب توده ایران با حزب کمونیست شوروی به عنوان وابستگی به روس‌ها بود. در واقع چنین انتساب‌هایی از ابتدا توسط انگلیسی‌ها نسبت به حزب بسیار شدید وجود داشت. چون انگلیسی‌ها دقیقاً می‌دانستند جنبش مارکسیستی در ایران یعنی مقابله با نفوذ انگلستان در وهله اول و سپس مسایل دیگر، به همین علت نیز مثلاً حزب اراده ملی، حزب عدالت، پان ایرانیست‌ها و... شکل گرفت. حال آن که همان زمان روابط بسیار نزدیکی بین حزب توده ایران و حزب ایران وجود داشت اما با این حال احزاب همواره اعلام می‌کردند که حزب توده در واقع پایگاه روس‌ها است.

اوج تشکیلات و قدرت حزب توده در چه مقطع زمانی بود؟

عمومی: حزب توده ایران فراز و فرود خاصی را طی کرده است. بعد از يك اوج نسبی که پس از تاسیس از سال 1320 تا سال 1324 به ویژه در فاصله 1324 تا 1325 داشت، دوره ای که فرقه دموکرات آذربایجان و حزب دموکرات کردستان فعال شده بودند و پس از آن ائتلافی بین **احزاب توده ایران، دموکرات ایران، فرقه دموکرات آذربایجان، حزب دموکرات کردستان و حزب ایران** پدید آمده بود، اما شکست جریان آذربایجان افت چشمگیری را باعث شد.

راه توده 119

15.01.2007